

การพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4
ของอาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา*
DEVELOPMENT OF OPERATIONAL ON THE FOUR
PRINCIPLES IDDHIPADA OF VILLAGE HEALTH VOLUNTEERS
IN CHACHOENGSAO PROVINCE

พระครูสังฆรักษ์วิชิต ธีรจิตโต*, พระครูปลัดวิมลปรียัตติวัฒน์, พระมหาสหาย กนตรมโม,

พระครูโอภาสปัญญาวรคุณ, สมภพ สายหยุด

Phrakhrusangkharak Wichit Thirachitto*, Phrakhrupalatwimonpariyattivat, Phramaha Sahai Kantadhammo,

Phrakhruophatpanyaworakhun, Somphob Saiyud

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Buddhasothorn Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand

*Corresponding author E-mail: wichit.soon@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบในการพัฒนาศักยภาพ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง อสม. และการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผลการวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาท 4 ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ฉันทะ (ความรักในงาน), วิริยะ (ความมุ่งมั่นพากเพียร), จิตตะ (การตระหนักและพัฒนา) และวิมังสา (การหมั่นตรិตรองพิจารณา) มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติงานของ อสม. อย่างมีนัยสำคัญ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพได้ให้ภาพที่ลึกซึ้งว่า คุณลักษณะทั้ง 4 นี้เป็นรากฐานสำคัญที่ขับเคลื่อนการทำงานจิตอาสาให้เกิดประสิทธิผล ผู้วิจัยได้นำเสนอ “แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานของ อสม. ตามหลักอิทธิบาท 4” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับการปฏิบัติงานจริง โดยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำกรอบแนวคิดนี้ไปใช้ในการจัดอบรมและสนับสนุนการทำงานของ อสม. เพื่อสร้างความยั่งยืนในระบบสาธารณสุขชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนา, อิทธิบาท 4, อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

ABSTRACT

This research aims to analyze a framework for developing the performance of Village Health Volunteers (VHVs) in Chachoengsao Province, by applying the Buddhist principles of Iddhipada 4 (The Four Paths to Success). Employing a mixed-methods approach, the study utilized a quantitative survey administered to a sample of VHVs, complemented by qualitative in-depth interviews and focus groups. The findings reveal a significant positive correlation between the four principles of Iddhipada 4 Chanda (love for work), Viriya (perseverance), Chitta (awareness and development) and Vimansā (constant reflection) and the operational performance of VHVs. Qualitative analysis further illuminates how these principles serve as the psychological foundation for effective volunteerism, moving beyond mere task execution. The study proposes a “Framework for Developing the Performance of Village Health Volunteers based on the Principles of Iddhipada 4” as its primary contribution. It recommends that public health agencies integrate this framework into VHV training and support systems to foster sustainable and intrinsically motivated community health work.

Keywords: Development, The Four Principles Iddhipada, Village Health Volunteers

บทนำ

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) คือกลไกสำคัญในระบบสาธารณสุขมูลฐานของประเทศไทย และได้พิสูจน์บทบาทที่ขาดไม่ได้ในฐานะบุคลากรด่านหน้า โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ที่ผ่านมา (Peter, 2567) อสม. ทั่วประเทศ รวมถึงในจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งมีจำนวนกว่าหนึ่งหมื่นคน (ระบบสารสนเทศสุขภาพภาคประชาชน, 2567) ได้ทุ่มเทเสียสละในการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคในระดับชุมชน อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติงานของ อสม. มักเผชิญกับความท้าทาย ทั้งในด้านขวัญและกำลังใจ การขาดแคลนทรัพยากร และความจำเป็นในการพัฒนาทักษะความรู้อย่างต่อเนื่อง (จุฬารัตน์ โสตะ, 2554)

อสม. มีบทบาทสำคัญที่จะต้องทำหน้าที่เป็นแกนนำในการให้บริการจัดการงานสาธารณสุขในชุมชนที่อยู่และให้คำแนะนำถ่ายทอดความรู้แก่เพื่อนบ้านในเขตที่รับผิดชอบให้สามารถดูแลสุขภาพตนเองและครอบครัว การพัฒนาการปฏิบัติงานของ อสม. จึงจะต้องได้รับการเตรียมความพร้อมและพัฒนาอย่างต่อเนื่องคือ ด้านความรู้ทักษะในการปฏิบัติงาน พัฒนาระดับการศึกษา พัฒนาด้านสังคม พัฒนาการทำงาน สนับสนุนการสร้างเครือข่าย สิ่งเหล่านี้จึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาศักยภาพของ อสม. เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของภาพสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต เหนือสิ่งอื่นใดการจะพัฒนาความรู้ อสม. จำเป็นต้องต้องควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมใน

การส่งเสริมการพัฒนาการปฏิบัติงานของ อสม. คือ การพัฒนาตนตามหลักอิทธิบาท 4 เป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อไปสู่ความพอดีมีความสัมพันธ์กลมกลืนระหว่างการดำเนินชีวิตโดยนำแนวทางหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการปฏิบัติงานของ อสม. ที่นำมาส่งเสริมให้ อสม. ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของ อสม. จึงเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนส่งเสริมให้ อสม. เกิดความรู้ความเข้าใจ ทั้งการพัฒนาทางกาย พัฒนาทางสังคม พัฒนาทางอารมณ์ และพัฒนาทางสติปัญญาต่อไป (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2554)

จากการดำเนินงานของ อสม. ในเขตพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราด้านสาธารณสุขที่ผ่านมาส่วนใหญ่จะพบว่า การทำงานของ อสม. ในพื้นที่จะมีการปฏิบัติงานแบบการสั่งการแบบทางเดียว หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจะคอยแจ้งข่าวสารแนวทางการดำเนินงาน ไม่ว่าจะเป็นงานด้านประชาสัมพันธ์งานเชิงรับ เชิงรุก งานด้านนโยบายเป็นอย่าง ๆ หรือเป็นงาน ๆ ไป ผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ อาจจะตรงตามเป้าหมายบ้าง สำเร็จได้ด้วยดีบ้าง หรือในบางครั้งบางคราวอาจจะไม่ตรงตามเป้าหมาย บางครั้งอาจขาดการติดตามดูแลจากหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรอื่น ๆ ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข โดยการพัฒนา อสม. ให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานมากขึ้น อีกทั้งในปัจจุบันเกิดโรคระบาดใหม่ ๆ ขึ้น อสม. เป็นบุคลากรสาธารณสุขด่านหน้า และเป็นพลังที่สำคัญต่อการดำเนินการเฝ้าระวังและควบคุมโรคระบาดเหล่านั้นในชุมชน ส่งผลให้ อสม. ต้องได้รับการพัฒนาการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับภาระงานและสถานการณ์โรคระบาดในปัจจุบัน (ระบบสารสนเทศงานสุขภาพภาคประชาชน, 2567)

ที่ผ่านมา การพัฒนาศักยภาพ อสม. มักมุ่งเน้นไปที่การให้ความรู้ทางวิชาการและทักษะเชิงเทคนิคเป็นหลัก แต่กลับละเลยมิติทางด้านจิตใจและคุณธรรม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของ “งานจิตอาสา” บทความนี้จึงชี้ให้เห็นถึงช่องว่างในการศึกษาและพัฒนา อสม. โดยเสนอว่าการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่าง “อิทธิบาท 4” ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จ มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการพัฒนา จะสามารถเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวได้ แม้หลักอิทธิบาท 4 จะเป็นที่รู้จักในวงกว้าง แต่การศึกษาอย่างเป็นระบบเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และสังเคราะห์เป็นรูปแบบการพัฒนาการปฏิบัติงานสำหรับ อสม. โดยเฉพาะนั้นยังมีอยู่น้อยมาก

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานของ อสม. ในจังหวัดฉะเชิงเทรากับหลักอิทธิบาท 4 และนำเสนอแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานที่เกิดจากการสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและยกระดับการทำงานของ อสม. ให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา

2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบ และหลักธรรมอิทธิบาท 4 ที่ส่งเสริมการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา

3. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก โดยแบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ส่วน คือ

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในเขตจังหวัดฉะเชิงเทราจำนวน 11,007 คน ทำการสุ่มตัวอย่างตามสูตรคำนวณของ ทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) โดยใช้ระดับความเชื่อมั่น 95% ความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 5% ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง อสม. ในจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 386 คน จากนั้นใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยทำการคำนวณสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างจาก 11 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเก็บข้อมูลระดับการปฏิบัติงานใน 6 ด้าน และระดับการพัฒนาตามหลักอิทธิบาท 4 ใน 4 ด้าน จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ค่าสถิติเชิงพรรณนา (ค่าเฉลี่ย, ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน) และสถิติเชิงอนุมานเพื่อหาค่าความสัมพันธ์ (Correlation Coefficient)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 10 รูป/คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ตัวแทน อสม. และนักวิชาการ เพื่อเจาะลึกถึงสภาพปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานในบริบทจริง

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้านการส่งเสริมสุขภาพและแก้ไขปัญหสุขภาพที่สำคัญ และด้านการเป็นผู้นำการสร้างสุขภาพแบบมีส่วนร่วม ส่วนด้านที่เหลืออยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล รองลงมาคือ ด้านการใช้ภูมิปัญญาไทย สมุนไพร และการใช้กฎหมายทางการแพทย์ ด้านการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมไม่ให้เกิดโรคในพื้นที่ และด้านการส่งเสริมการมีอาสาสมัครประจำครอบครัว (อศค.) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านสรุปได้ ดังนี้

1. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงานในด้านการส่งเสริมการมีอาสาสมัครประจำครอบครัว (อสค.) อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงาน ด้านการส่งเสริมการมีอาสาสมัครประจำครอบครัว (อสค.) อยู่ในระดับมากทุกข้อ

2. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงานในด้านการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมไม่ให้เกิดโรคในพื้นที่ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงาน ด้านการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมไม่ให้เกิดโรคในพื้นที่ อยู่ในระดับมากทุกข้อ

3. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงานในด้านการส่งเสริมสุขภาพและแก้ไขปัญหาสุขภาพที่สำคัญ อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงาน ด้านการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมไม่ให้เกิดโรคในพื้นที่ อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ท่านมีความรู้และทักษะในการปฐมพยาบาลและการช่วยเหลือผู้บาดเจ็บเบื้องต้นจากการจราจร ผู้ได้รับพิษจากสารเคมีเป็นต้น ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับมากที่สุด

4. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงานในด้านการใช้ภูมิปัญญาไทย สมุนไพร และการใช้กัญชาทางการแพทย์อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงานด้านการใช้ภูมิปัญญาไทย สมุนไพร และการใช้กัญชาทางการแพทย์อยู่ในระดับมากทุกข้อ

5. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงานในด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงานด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล อยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ท่านสามารถใช้เครื่องมือสื่อสารตรวจคัดกรองประเมินผลสุขภาพ (Telemedicine) และท่านสามารถกำกับติดตามการรับประทานยารักษาโรคผ่านระบบ on-line เว็บไซต์ หรือแอปพลิเคชันได้ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับมาก

6. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีการปฏิบัติงาน ในด้านการเป็นผู้นำการสร้างสุขภาพแบบมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีการปฏิบัติงาน ด้านการเป็นผู้นำการสร้างสุขภาพแบบมีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ท่านสามารถเป็นผู้นำในการจัดการแก้ไขปัญหาสุขภาพระดับหมู่บ้าน/ชุมชน และท่านสามารถเป็นต้นแบบในการดูแลสุขภาพตนเองและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับมากที่สุด

การปฏิบัติงานของ อสม. มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับหลักอิทธิบาท 4 ในระดับค่อนข้างสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งหมายความว่า อสม. ที่มีการนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการทำงาน จะมีแนวโน้มการปฏิบัติงานที่ดีขึ้นด้วย ดังนี้

1. ฉันทะ (ความรักในงาน) ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณพบว่า อสม. มีระดับการปฏิบัติด้านฉันทะ ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับข้อมูลเชิงคุณภาพที่สะท้อนว่าแรงจูงใจแรกที่ทำให้คนเข้ามาเป็น อสม. คือ “ความอยากช่วยเหลือเพื่อนบ้านและชุมชน” และ “ความเต็มใจที่จะเสียสละ” คุณลักษณะของ ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น) จึงเป็นเสมือน “ทุนทางสังคม” ที่สำคัญที่สุดในการทำงานของ อสม. เพราะเป็นงานที่มีค่าตอบแทนเป็นตัวเงินไม่มาก ความรักในงานจึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุขในการทำหน้าที่ แม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคก็ตาม ดังคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์ท่านหนึ่งว่า “ทำแล้วมีความสุข เห็นคนในหมู่บ้านสุขภาพดี เราก็อิ่มใจ เงินทองไม่ได้มากมาย แต่ได้ความสุขทางใจ” ดังนั้น การส่งเสริมให้ อสม. รักษา “ฉันทะ” ไว้จึงเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การจัดเวทีเชิดชูเกียรติ การยกย่องชมเชย เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ

2. วิริยะ (ความมุ่งมั่นพากเพียร) ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณพบว่า อสม. มีระดับการปฏิบัติด้านวิริยะ ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนภาพการทำงานอย่างแข็งขันของ อสม. ได้เป็นอย่างดีจากการสัมภาษณ์พบว่า อสม. ต้องใช้ความขยันหมั่นเพียร อดทน และไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งมีหลากหลายและเพิ่มขึ้นตามสถานการณ์ เช่น การเดินเคาะประตูบ้านเพื่อให้ข้อมูลสุขภาพ, การติดตามเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียงอย่างสม่ำเสมอ, หรือการทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในช่วงการระบาดของโรค อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นว่า “วิริยะ” ของ อสม. อาจถูกบั่นทอนได้จากปัจจัยภายนอก เช่น การขาดแคลนงบประมาณและอุปกรณ์ที่จำเป็น หรือภาระงานที่มากเกินไป ดังนั้น การสนับสนุนด้านทรัพยากรที่เพียงพอและการบริหารจัดการภาระงานที่เหมาะสมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยรักษาความพากเพียรของ อสม. ไว้ได้

3. จิตตะ (ความใส่ใจรับผิดชอบ) ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณพบว่า อสม. มีระดับการปฏิบัติด้านจิตตะ อยู่ในระดับมาก คุณลักษณะนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อคุณภาพของงานบริการสาธารณสุข เพราะงานของ อสม. เกี่ยวข้องกับสุขภาพและชีวิตของผู้คน การมี “จิตตะ” คือการมีสมาธิจดจ่อ รับผิดชอบต่อหน้าที่ และไม่ทำงานแบบขอไปที ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า การที่ อสม. ตั้งใจรับฟังการอบรมจากเจ้าหน้าที่, การจดบันทึกข้อมูลสุขภาพครัวเรือนอย่างละเอียด, และการเอาใจใส่รับฟังปัญหาสุขภาพของชาวบ้าน ล้วนเป็นภาพสะท้อนของ “จิตตะ” ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่ความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลและความไว้วางใจที่ชาวบ้านมีต่อ อสม. การจัดอบรมให้ความรู้ที่ทันสมัยอย่างสม่ำเสมอโดยทีมแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจึงเป็นการส่งเสริม “จิตตะ” ได้โดยตรง เพราะเมื่อ อสม. มีความรู้ที่ถูกต้อง ก็จะทำให้เกิดความมั่นใจและสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้วยความใส่ใจได้ดียิ่งขึ้น

4. วิมังสา (การตระหนักและพัฒนา) ในการทบทวนและปรับปรุงการทำงาน แม้ด้านวิมังสา จะมีคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุดในบรรดา 4 ด้าน แต่ก็ยังอยู่ในระดับมาก “วิมังสา” คือการใช้ปัญญาในการตรวจสอบการทำงานและหาแนวทางปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น จากการสนทนากลุ่มพบว่า กลไกที่ส่งเสริมวิมังสาได้ดีที่สุดคือ “การประชุมประจำเดือนของ อสม.” ซึ่งเป็นเวทีที่เปิด

โอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนปัญหา อุปสรรค และประสบการณ์การทำงาน เพื่อร่วมกันหาทางออก และวางแผนการทำงานในเดือนต่อไป การส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมการทำงานเป็นทีม, การกล้าแสดงความคิดเห็น, และการเปิดใจรับฟังซึ่งกันและกัน จะช่วยพัฒนาทักษะด้านวิมังสาของ อสม. ได้ ซึ่งจะนำไปสู่การทำงานเชิงรุกที่มีการวางแผนและประเมินผลอย่างเป็นระบบ แทนการทำงานเชิงรับที่รอเพียงคำสั่งการเท่านั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรากับการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรากับการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 โดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในทิศทางเดียวกันอยู่ในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์ทางบวกในทิศทางเดียวกันในระดับสูงทุกด้าน

แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า 1) ด้านฉันทะ (ความรักในงาน) คือ ควรมีการอบรมให้ความรู้แก่ อสม. ทุกคน เพื่อสร้างเข้าใจและรับรู้ในบทบาทหน้าที่การทำงานของตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ 2) ด้านวิริยะ (ความมุ่งมั่นพากเพียร) คือ ควรมีการวางแผนเวลา จัดสรรบุคลากรให้สอดคล้องกับภาระงาน จัดสรรงบประมาณ และจัดสรรอุปกรณ์และเครื่องมือให้พร้อมและเพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่ 3) ด้านจิตตะ (ความใส่ใจรับผิดชอบ) คือ ควรมีอบรมเพิ่มพูนความรู้โดยทีมแพทย์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อให้ อสม. มีความรู้ และนำไปถ่ายทอดให้ประชาชนได้อย่างถูกต้อง 4) ด้านวิมังสา (การตระหนักและพัฒนา) คือ ควรมีทีมงานที่เข้มแข็ง มีการวางแผนการทำงาน ใช้สติ ความรอบคอบ มุ่งมั่นตั้งใจ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน สร้างความรู้ในบริบทกระบวนการต่าง ๆ มีการประเมินผลและปฏิบัติงานต่อการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาปรับปรุงและดำเนินงานให้สำเร็จตามแผนงานที่วางไว้

อภิปรายผล

การปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงให้เห็นว่าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านสามารถพัฒนาการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ได้เป็นอย่างดี สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมเกียรติ พรหมศรี และคณะ ที่พบว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวันมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติงานและพฤติกรรมความช่วยเหลือเกื้อกูลของบุคลากรในสถานอนามัยและโรงพยาบาล ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้หลักฐานเชิงประจักษ์สำหรับนำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพในด้านการทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านต่อไป (สมเกียรติ พรหมศรี และคณะ, 2560)

ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา กับการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า การปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านกับการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 โดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในทิศทางเดียวกันอยู่ในระดับสูง 0.875 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์ทางบวกในทิศทางเดียวกันในระดับสูงทุกด้าน ผลการศึกษาชี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ มรกต ธรรมรัตน์ ที่ยืนยันว่า หลักพุทธธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของ อสม. และส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน เนื่องจากการปฏิบัติงานนั้นใช้ความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในการทำงานเป็นหลัก อาศัยประสบการณ์รวมถึงระยะเวลาที่เหมาะสม เพื่อช่วยในการวางแผนให้งานสามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ (มรกต ธรรมรัตน์, 2561)

จากผลการวิจัยแบบผสมผสาน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างการนำเอาหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการปฏิบัติงานกับการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษาบ่งชี้ว่าหลักธรรมอันเป็นรากฐานทางคุณธรรมและจิตใจ ไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงนามธรรม แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการทำงานในเชิงรูปธรรมของ อสม.

จากผลการวิเคราะห์เชิงบูรณาการ พบว่าหลักอิทธิบาท 4 แต่ละองค์ประกอบมีบทบาทที่แตกต่างกันแต่ล้วนเกื้อหนุนให้เกิดการปฏิบัติงานที่ดีขึ้น กล่าวคือ:

ฉันทะ (ความรักในงาน) เป็นหลักการที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดในบรรดาอิทธิบาท 4 และผลการวิจัยเชิงคุณภาพก็ให้เป็น "ทุนทางสังคม" ที่สำคัญที่สุด และเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทรงพลังที่สุดในการทำงานจิตอาสาที่ไม่มีค่าตอบแทนที่แน่นอน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิราพร สมานมิตร ที่ระบุว่าแรงจูงใจภายใน (Intrinsic motivation) ที่เกิดจากความรัก ความผูกพัน และความต้องการช่วยเหลือผู้อื่น เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ อสม. ปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพสูง (จิราพร สมานมิตร, 2563)

วิริยะ (ความมุ่งมั่นพากเพียร) เป็นคุณธรรมที่มีค่าเฉลี่ยมาก ซึ่งสะท้อนถึงความมุ่งมั่นอดทน และไม่ย่อท้อของ อสม. อย่างไรก็ตาม ความเพียรนี้อาจถูกบั่นทอนได้ด้วยปัจจัยภายนอก เช่น การขาดแคลนงบประมาณและภาระงานที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับข้อค้นพบของ พรทิพย์ สุวรรณพรหม และคณะ ที่ระบุว่าภาระงานที่เกินศักยภาพและการสนับสนุนที่ไม่เพียงพอเป็นปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้บุคลากรสาธารณสุขมีภาวะหมดไฟในการทำงาน (พรทิพย์ สุวรรณพรหม และคณะ, 2560)

จิตตะ (การตระหนักและพัฒนา) มีบทบาทสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในชุมชน โดยความตั้งใจในการเก็บข้อมูลและการรับฟังปัญหาของชาวบ้านอย่างละเอียดคือหัวใจสำคัญของการปฏิบัติงานที่มีคุณภาพ

วิมังสา (การหมั่นตริตรองพิจารณา) เป็นหลักการที่สะท้อนความสามารถในการใช้ปัญญา เพื่อพัฒนาและปรับปรุงการทำงานอย่างเป็นระบบ การมีค่าเฉลี่ยที่สูงแสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของ อสม. สอดคล้องกับงานวิจัยของ กัลยา อินทร์ศรี ที่ชี้ให้เห็นว่าการทบทวนและปรับปรุงการทำงานเป็นกระบวนการสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการให้บริการด้านสุขภาพในชุมชน (กัลยา อินทร์ศรี, 2561)

จะเห็นว่า ความสำเร็จของเครือข่าย อสม. ไม่ได้มาจากแรงจูงใจทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่หยั่งรากลึกในคุณธรรมส่วนบุคคล ดังนั้น การขับเคลื่อนนโยบายและการบริหารจัดการจึงควรเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นเพียงแค่การเพิ่มค่าตอบแทน ไปสู่การส่งเสริมและปกป้องคุณค่าทางจิตใจเหล่านี้ ควบคู่ไปกับการแก้ไขปัญหาเชิงระบบที่บนทอนขวัญกำลังใจและพลังในการทำงาน เพื่อให้ อสม. สามารถเป็นกำลังสำคัญของระบบสุขภาพปฐมภูมิได้อย่างยั่งยืน

ตารางที่ 1 แนวคิดที่เชื่อมโยงหลักอิทธิบาท 4 กับด้านการปฏิบัติงานของ อสม.

หลักอิทธิบาท 4	ด้านที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของ อสม.	ความเชื่อมโยง
ฉันทะ (ความรักในงาน)	(1) การส่งเสริมการมีอาสาสมัครประจำครอบครัว (อสค.) (3) การส่งเสริมสุขภาพและแก้ไขปัญหาสุขภาพที่สำคัญ (6) การเป็นผู้นำการสร้างสุขภาพแบบมีส่วนร่วม	ความรักและศรัทธาในงานจิตอาสาเป็นพื้นฐานที่ทำให้ อสม. มีพลังขับเคลื่อนในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชน และเป็นแบบอย่างที่ดีในการดูแลสุขภาพตนเอง
วิริยะ (ความมุ่งมั่นพากเพียร)	(2) การเฝ้าระวัง ป้องกัน ไม่ให้เกิดโรคในพื้นที่ และการติดตามเยี่ยมผู้ป่วย	ความขยันและอดทนเป็นหัวใจสำคัญในการปฏิบัติการที่ต้องใช้ความต่อเนื่อง เช่น การเฝ้าระวังโรคติดต่อหรือการเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง
จิตตะ (การตระหนักและพัฒนา)	(3) การส่งเสริมสุขภาพและแก้ไขปัญหาสุขภาพที่สำคัญ, (5) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล	การมีสมาธิจดจ่อและละเอียดรอบคอบในการปฏิบัติงานช่วยให้การให้ข้อมูลและการบันทึกข้อมูลสุขภาพมีความถูกต้องแม่นยำ และส่งเสริมประสิทธิภาพในการใช้เครื่องมือดิจิทัล
วิมังสา (การหมั่นตริตรองพิจารณา)	(6) การเป็นผู้นำการสร้างสุขภาพแบบมีส่วนร่วม, (4) การใช้ภูมิปัญญาไทย สมุนไพร และการใช้กัญชาทางการแพทย์ การเฝ้าระวัง	การใช้ปัญญาในการประเมินผลและเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นช่วยให้ อสม. สามารถวางแผนการทำงานเชิงรุกและพัฒนาการแก้ไขปัญหาสุขภาพในชุมชนได้อย่างเป็นระบบ

องค์ความรู้

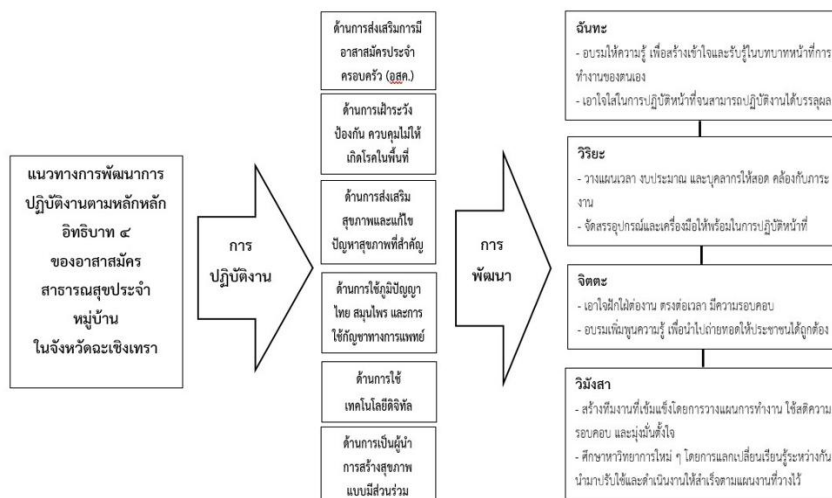
จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยได้เสนอองค์ความรู้ใหม่คือ “กระบวนการพัฒนาการปฏิบัติงานของ อสม. ตามหลักอิทธิบาท 4” ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่ไม่แยกส่วน แต่เชื่อมโยงกันเป็นวงจรพลวัต (Dynamic Cycle) กล่าวคือ

ฉันทะ (ความรักในงาน) เป็นจุดเริ่มต้นที่สร้างแรงจูงใจในการทำงาน

วิริยะ (ความมุ่งมั่นพากเพียร) เป็นพลังในการขับเคลื่อนงานให้เดินหน้า

จิตตะ (ความใส่ใจรับผิดชอบ) เป็นตัวควบคุมคุณภาพและความถูกต้องของงาน

วิมังสา (การตระหนักและพัฒนา) เป็นกระบวนการประเมินผลเพื่อปรับปรุงและพัฒนา งาน ซึ่งผลจากการปรับปรุงจะย้อนกลับไปเสริมสร้าง “ฉันทะ” ให้ อสม. เกิดความภาคภูมิใจและ มีกำลังใจในการทำงานต่อไป

ภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้ใหม่

กระบวนการนี้จะช่วยยกระดับ อสม. จากการเป็น “ผู้ปฏิบัติงานตามสั่ง” ไปสู่การเป็น “นักจัดการสุขภาพชุมชนมีอาชีพ” ที่มีความรักในงาน, สู้งาน, ใส่ใจในรายละเอียด และสามารถพัฒนางานได้อย่างต่อเนื่อง

สรุป

การวิจัยนี้ยืนยันอย่างชัดเจนว่า หลักอิทธิบาท 4 ไม่ใช่เป็นเพียงหลักธรรมนามธรรม แต่เป็นกรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติการ (Operational Framework) ในการขับเคลื่อนและพัฒนาศักยภาพการทำงานของ อสม. ในจังหวัดฉะเชิงเทราได้อย่างแท้จริง การส่งเสริมให้ อสม. เข้าใจและนำหลักธรรมทั้ง 4 ประการมาใช้อย่างสมดุล จะเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้แก่ระบบสาธารณสุขชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานสาธารณสุขระดับจังหวัดและอำเภอ ควรปรับปรุงหลักสูตรการอบรม อสม. โดยสอดแทรกเนื้อหาและกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณลักษณะตามหลักอิทธิบาท 4 เช่น กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสร้างแรงบันดาลใจ (ฉันทะ), การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อลดอุปสรรคในการทำงาน (วิริยะ), การให้ความรู้เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญ (จิตตะ), และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อวางแผนและประเมินผลร่วมกัน (วิมังสา)

2. ควรสร้างระบบการประเมินและเชิดชูเกียรติ อสม. ที่ไม่ได้วัดผลเพียงแค่ปริมาณงาน แต่ครอบคลุมถึงคุณลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรมตามหลักอิทธิบาท 4 ด้วย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยนำรูปแบบการพัฒนาที่ได้จากงานวิจัยนี้ไปทดลองใช้จริงในพื้นที่ และติดตามประเมินผลในระยะยาว

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในกลุ่ม อสม. ที่มีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่หลากหลายยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. (2554). คู่มือ อสม. ยุคใหม่. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กัลยา อินทร์ศรี. (2561). คุณภาพการให้บริการสุขภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน: กรณีศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา. วารสารการพยาบาลและการศึกษา, 11(2), 55-68.
- จิราพร สมานมิตร. (2563). แรงจูงใจในการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในพื้นที่ชายแดน. วารสารพยาบาลสาธารณสุข, 34(3), 112-125.
- จุฬารัตน์ โสตะ. (2554). แนวคิด ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 3). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พรทิพย์ สุวรรณพรหม และคณะ. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อภาวะหมดไฟในการทำงานของบุคลากรสาธารณสุขในโรงพยาบาลชุมชน. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 26(1), 1-10.
- มรกต ธรรมรัตน์. (2561). ความสัมพันธ์ระหว่างหลักพุทธธรรมกับการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในอำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมและชุมชน, 10(1), 22-35.
- ระบบสารสนเทศงานสุขภาพภาคประชาชน. (2567). ข้อมูล อสม.จังหวัดฉะเชิงเทรา. เรียกใช้เมื่อ 15 เมษายน 2567, จาก <http://www.thaiphc.net/phc/phcadmin/administrator/Report/OSMRP000S9.php>

- สมเกียรติ พรหมศรี และคณะ. (2560). พฤติกรรมการทำงานของบุคลากรสาธารณสุขตามหลักพุทธจริยธรรม. วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, 11(2), 85-100.
- Peter, J. (2567). อสม. ไทยกว่าล้านคนหรือผู้ปิดทองหลังพระช่วยสอดส่องดูแลให้ชุมชนห่างไกลโควิด 19. เรียกใช้เมื่อ 6 พฤษภาคม 2567, จาก <https://www.who.int/thailand/news/feature-stories/detail/thailand-s-one-million-village-health-volunteers-the-unsung-heroes-who-have-helped-keep-their-communities-safe-from-covid-19-TH>

